

СОБОЛЬ Є. Ю.,

доктор юридичних наук, професор,
ректор

(Центральноукраїнський
державний університет імені
Володимира Винниченка)

Стаття поширюється на умовах
ліцензії CC BY 4.0

УДК 349.42:342.9:004

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.2.12>

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

У статті здійснено комплексне дослідження інформаційно-правових механізмів регулювання агропромислового комплексу України та їх взаємозв'язку із системою юридичної відповідальності у сфері земельних правовідносин. Вихідним положенням є теза про те, що земля виступає не лише матеріальною основою аграрного виробництва, але й об'єктом права власності та користування, що потребує належного правового захисту. У сучасних умовах трансформаційних процесів особливого значення набуває використання інформаційних інструментів – цифрового ведення Державного земельного кадастру, електронних реєстрів, аграрних моніторингових систем та Національної інфраструктури геопросторових даних. Вони створюють передумови для забезпечення прозорості, стабільності й прогнозованості земельного обігу, сприяють підвищенню довіри між учасниками аграрного ринку та запобігають правовим конфліктам.

Окрему увагу приділено інституту юридичної відповідальності у сфері земельних відносин. Показано, що порушення у цій сфері можуть проявлятися у самовільному зайнятті земель, використанні їх не за цільовим призначенням, пошкодженні ґрунтів, незаконному відчуженні земель державної чи комунальної власності. За такі діяння законодавством передбачено цивільно-правову, адміністративну, кримінальну та дисциплінарну відповідальність. При цьому найбільш поширеною та дієвою визнається адміністративна відповідальність, яка забезпечує оперативне реагування на масові правопорушення у сфері землекористування. Водночас виявлено проблеми законодавчого регулювання: дублювання та неузгодженість норм Земельного кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, нечіткість складів правопорушень, обмежений перелік адміністративних стягнень, а також недостатня визначеність дисциплінарної відповідальності посадових осіб.

У статті обґрунтовано, що ефективність застосування заходів відповідальності значною мірою залежить від функціонування сучасних інформаційно-правових систем, які дозволяють своєчасно виявляти порушення, формувати доказову базу та гарантувати невідворотність покарання. Перспективними напрямками удосконалення визначено впровадження технологій штучного інтелекту та Big Data для прогнозування наслідків землекористування, підвищення рівня кіберзахисту кадастрових і реєстраційних систем, а також інтеграцію національних цифрових платформ у європейський інформаційний простір.

Зроблено висновок, що поєднання сучасних інформаційно-правових механізмів із ефективною системою юридичної відповідальності є ключовою умовою сталого розвитку агропромислового комплексу, забезпечення прозорості земельного обігу, дотримання принципу верховенства права та належного захисту прав суб'єктів аграрних відносин.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, земельні правовідносини, інформаційно-правові механізми, інформаційні бази даних, Державний земельний кадастр, адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, правове регулювання, електронне урядування, геопросторові дані, моніторинг земель, раціональне використання земель, землекористування, цифровізація земельних ресурсів, земельний контроль, земельна реформа.

Sobol Ye. Yu. Information and legal mechanisms of regulation of the agro-industrial complex and responsibility in the sphere of land legal relations

The article presents a comprehensive study of the information and legal mechanisms for regulating the agro-industrial complex of Ukraine and their relationship with the system of legal responsibility in the field of land relations. The starting point is the thesis that land is not only the material basis of agricultural production, but also an object of ownership and use, which requires proper legal protection. In modern conditions of transformation processes, the use of information tools - digital management of the State Land Cadastre, electronic registers, agricultural monitoring systems and the National Geospatial Data Infrastructure - is of particular importance. They create the prerequisites for ensuring transparency, stability and predictability of land turnover, contribute to increasing trust between participants in the agricultural market and prevent legal conflicts.

Special attention is paid to the institution of legal liability in the field of land relations. It is shown that violations in this area can manifest themselves in the unauthorized occupation of land, its use for purposes other than its intended purpose, damage to soil, illegal alienation of state or municipal land. For such actions, the legislation provides for civil, administrative, criminal and disciplinary liability. At the same time, administrative liability is recognized as the most widespread and effective, which ensures a prompt response to mass violations in the field of land use. At the same time, problems of legislative regulation are identified: duplication and inconsistency of the norms of the Land Code of Ukraine and the Code of Ukraine on Administrative Offenses, vagueness of the components of offenses, a limited list of administrative penalties, as well as insufficient certainty of the disciplinary liability of officials.

The article substantiates that the effectiveness of the application of liability measures largely depends on the functioning of modern information and legal systems that allow for timely detection of violations, formation of an evidentiary base and guaranteeing the inevitability of punishment. Promising areas of improvement include the introduction of artificial intelligence and Big Data technologies for predicting the consequences of land use, increasing the level of cyber protection of cadastral and registration systems, as well as the integration of national digital platforms into the European information space.

It is concluded that the combination of modern information and legal mechanisms with an effective system of legal liability is a key condition for the sustainable development of the agro-industrial complex, ensuring transparency of land turnover, compliance with the principle of the rule of law and proper protection of the rights of subjects of agrarian relations.

Key words: agro-industrial complex, land legal relations, information and legal mechanisms, information databases, State Land Cadastre, administrative responsibility, administrative offense, legal regulation, e-governance, geospatial data, land monitoring, rational land use, land use, digitalization of land resources, land control, land reform.

Вступ. Агропромисловий комплекс України виступає однією з провідних галузей національної економіки, а його ефективний розвиток безпосередньо залежить від належного регулювання земельних відносин. Земля є не лише базовим ресурсом сільськогосподарського виробництва, а й об'єктом права власності та користування, що потребує чіткого правового захисту. Водночас сучасні трансформаційні процеси, цифровізація земельного кадастру, функціонування електронних реєстрів та відкритих даних у сфері агропромисловості актуалізують необхідність удосконалення інформаційно-правових механізмів регулювання.

Недостатня прозорість у веденні земельної документації, обмежений доступ до публічної інформації, наявність прогалин у правовому регулюванні та неоднозначність процедур адміністративної і кримінальної відповідальності за порушення земельного законодавства негативно впливають на ефективність управління земельними ресурсами. Особливої уваги потребує питання відповідальності за адміністративні правопорушення у сфері земельних відносин, які мають масовий характер і створюють загрозу сталому розвитку агропромислового комплексу.

Таким чином, виникає необхідність комплексного наукового аналізу взаємозв'язку інформаційно-правових механізмів регулювання земельних відносин з інститутом юридичної відповідальності, що дасть змогу сформувати цілісну систему правових засад ефективного управління агропромисловим комплексом.

У науковій літературі проблематика адміністративно-правового регулювання земельних відносин, зокрема у контексті забезпечення законності, ефективного землекористування та застосування інформаційно-правових механізмів, отримала ґрунтовне висвітлення у працях В. Б. Авер'янова, В. І. Андрейцева, О. Ф. Андрійка, В. Г. Атаманчука, В. Г. Афанасьєва, О. М. Бандурки, І. Л. Бачило, Ю. П. Битяка, Д. М. Гвішіані, В. К. Гіжевського, І. П. Голосніченка, Г. Г. Забарного, Р. А. Калужного, Л. В. Коваля, М. В. Коваля, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, Б. П. Курашвілі, Б. М. Лазарєва, А. В. Оболонського, А. М. Омарова, О. О. Погрібного, В. Д. Рудашевського, М. В. Шульги та інших учених.

Мета статті полягає у дослідженні інформаційно-правових механізмів регулювання земельних відносин в агропромисловому комплексі України та визначенні ролі адміністративної відповідальності як ключового інструменту забезпечення законності у сфері землекористування, а також у виявленні проблем чинного законодавства та окресленні напрямів його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Агропромисловий комплекс України займає стратегічне місце в економічній системі держави, оскільки формує продовольчу безпеку, забезпечує значну частку валютних надходжень та є базою для розвитку суміжних галузей. Ефективне функціонування цього сектору залежить від належної організації земельних правовідносин, які виступають первинною основою аграрного виробництва. У сучасних умовах особливої актуальності набуває застосування інформаційно-правових механізмів, що здатні забезпечити прозорість, стабільність та прогнозованість аграрних процесів.

Під інформаційно-правовими механізмами слід розуміти комплекс правових норм та інформаційних технологій, спрямованих на організацію і регулювання земельних відносин у сфері агропромислового виробництва. Вони виступають інструментом реалізації державної політики у галузі землекористування, а також засобом захисту прав суб'єктів господарювання та громадян. Згідно із Земельним кодексом України [1], інформаційна відкритість та доступність відомостей про землі є однією з гарантій законності у сфері землекористування. Саме тому Державний земельний кадастр і відповідні реєстраційні системи є основними елементами правової інфраструктури земельних відносин.

Державний земельний кадастр забезпечує, насамперед, реалізацію прав власників і землекористувачів земельних ділянок, регулювання земельних відносин та управління земельними ресурсами, організацію раціонального використання та охорони земель, здійснення землеустрою, контроль за використанням та охороною земель тощо [2]. Державний земельний кадастр сприяє фіксації кількісних і якісних характеристик земель, їх правового режиму та меж. Його ведення у цифровій формі створює умови для прозорого ринку землі,

підвищує довіру між учасниками аграрного обігу та запобігає спорам щодо прав власності й користування. Наявність кадастрового номеру як унікального ідентифікатора земельної ділянки є важливим елементом правової визначеності. У свою чергу, закон України «Про державний земельний кадастр» встановлює принципи його ведення, серед яких — достовірність, повнота та публічність відомостей [3].

Вагоме значення для розвитку інформаційно-правових механізмів має запровадження Єдиної державної електронної системи управління земельними ресурсами, яка інтегрує відомості про право власності, оренду, емфітевзис, сервітут та інші форми землекористування. Вона є важливим кроком у напрямку цифровізації земельних правовідносин, оскільки забезпечує оперативний доступ до офіційних даних та унеможливорює дублювання чи приховування інформації.

Окрему групу інформаційно-правових інструментів становлять аграрні реєстри та системи моніторингу. Йдеться, зокрема, про автоматизовані системи спостереження за станом ґрунтів, водних ресурсів, рівнем екологічного навантаження та ефективністю аграрного виробництва. Закон України «Про Національну інфраструктуру геопросторових даних» закріпив правові засади створення єдиної інформаційної системи, що дозволяє інтегрувати кадастрові, картографічні та інші просторові дані [4]. Це сприяє не лише ефективному управлінню земельними ресурсами, а й виконанню міжнародних зобов'язань України у сфері охорони довкілля та раціонального природокористування.

Поряд із розвитком інформаційних інструментів особливе значення у сфері земельних правовідносин має система юридичної відповідальності. Порушення у цій галузі можуть виражатися у самовільному зайнятті земельних ділянок, використанні їх не за цільовим призначенням, пошкодженні ґрунтів, ухиленні від державної реєстрації прав або незаконному відчуженні земель державної та комунальної власності. Законодавством України за такі дії передбачено цивільно-правову, адміністративну, кримінальну та дисциплінарну відповідальність.

Серед зазначених видів відповідальності провідне місце належить адміністративній, адже саме вона покликана забезпечувати оперативне реагування на більшість правопорушень у сфері землекористування. Основною її формою є штрафні санкції, що застосовуються за порушення правил раціонального використання та охорони земель.

Аналіз сучасного стану законодавства України щодо адміністративної відповідальності у сфері земельних відносин дозволяє виявити низку проблем, які знижують ефективність її практичного застосування. Зокрема, це: дублювання та неузгодженість приписів Земельного кодексу України (ЗКУ), Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) та низки спеціальних законів; надмірна загальність та декларативність формулювань складів адміністративних правопорушень; обмежений перелік адміністративних стягнень; розбіжності між ЗКУ та КУпАП як у переліку земельних правопорушень, так і в самому формулюванні складів [5, с. 260].

Ці недоліки свідчать про необхідність вдосконалення адміністративно-деліктного законодавства, адже саме адміністративна відповідальність має бути основним механізмом превенції та оперативного реагування у сфері земельних правовідносин [5, с. 260].

Водночас інші види відповідальності мають додатковий, спеціалізований характер. Цивільно-правова відповідальність реалізується через відшкодування шкоди власнику чи користувачу земельної ділянки. Кримінальна застосовується за найбільш небезпечні діяння — незаконне заволодіння землями, підроблення документів, зловживання владою під час розпорядження землями державної чи комунальної власності. Дисциплінарна відповідальність стосується посадових осіб органів влади та місцевого самоврядування у випадку неналежного виконання контрольних функцій; водночас ст. 211 ЗКУ її прямо не передбачає, що зумовлює правову невизначеність у застосуванні цього виду санкцій [5, с. 261].

Ефективність застосування заходів відповідальності значною мірою залежить від функціонування інформаційно-правових систем. Саме цифрові кадастрові інструменти та реєстраційні бази забезпечують своєчасне виявлення правопорушень, формують доказову

базу у судових спорах та гарантують невідворотність покарання. Інтеграція інформаційних ресурсів дозволяє підвищити якість державного земельного контролю та мінімізувати можливість для маніпуляцій.

Висновки: У перспективі інформаційно-правові механізми потребують подальшого вдосконалення. Серед ключових напрямів можна виділити впровадження штучного інтелекту та технологій Big Data для прогнозування наслідків землекористування та аналізу аграрних ризиків; інтеграцію національних систем до європейських цифрових платформ з метою уніфікації стандартів управління земельними ресурсами; удосконалення правового регулювання електронних земельних аукціонів; підвищення рівня кіберзахисту кадастрових і реєстраційних систем. Враховуючи важливість земельних ресурсів як базового національного багатства, такі кроки мають стати основою сталого розвитку агропромислового комплексу та гарантією дотримання принципу верховенства права у земельних відносинах.

Таким чином, інформаційно-правові механізми у поєднанні з ефективною системою юридичної відповідальності становлять фундамент правового регулювання агропромислового комплексу. Вони забезпечують прозорість земельного обігу, зміцнюють правопорядок, створюють умови для запобігання правопорушенням і водночас підвищують рівень захисту прав та законних інтересів суб'єктів аграрних відносин.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
2. Десять років тому в Україні розпочав функціонування Державний земельний кадастр. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/desiat-rokiv-tomu-v-ukraini-rozpochav-funktsionuvannia-derzhavnyi-zemelnyi-kadastr>
3. Про державний земельний кадастр: Закон України від 7 липня 2011 р. № 3613-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text>
4. Про Національну інфраструктуру геопросторових даних: Закон України від 13 квітня 2020 р. № 554-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text>
5. Мелех Л.В. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері земельних відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №8. С. 259-262.
6. Насушна О.В. Земельне правопорушення як підстава притягнення до адміністративної відповідальності. *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 267–272.
7. Дрозд О. Ю. Норми адміністративного законодавства у сфері земельних відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 6. С. 88- 91.

Дата першого надходження рукопису до видання: 16.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.08.2025

Дата публікації: 26.09.2025

